

III

ՍՈՑԻԱԼԻՍՏԱԿԱՆ ԵՎ ԿՈՄՈՒՆԻՍՏԱԿԱՆ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. ՌԵՍՊԱԿՏԻՈՆ ՍՈՑԻԱԼԻՉՄ

ա) Ֆեոդալական սոցիալիզմ

Ֆրանսիական և անգլիական արիստոկրատիան, ըստ իր պատմական դրույթյան, կոչված էր նրա համար, որպեսզի պամֆլետներ գրեր ժամանակակից բուրժուական հասարակության դեմ: 1830 թ.

---

* Հետագա գերմաներեն հրատարակություններում, սկսած 1872 թ. հրատարակությունից, «ինչպես և առհասարակ դասակարգերը» բառերը փոխարինված են «լիկվիդացնում է դասակարգերն առհասարակ» բառերով: Խմբ.

Ֆրանսիական հուլիսյան ռևոլյուցիայի մեջ և պառլամենտական ռեֆորմի օգտին տեղի ունեցած անգլիական շարժման մեջ ատելի նորեկուկը նրան մի անգամ ևս պարտութեան մատնեց: Լուրջ քաղաքական պայքարի մասին այլևս խոսք անգամ չէր կարող լինել: Նրան մնում էր միայն գրական պայքարը: Բայց գրականութեան ասպարեզում ևս արդեն անհնար էին դարձել ռեստավրացիայի ժամանակները՝ հին ֆրագնեքը: Որպեսզի համակրանք արթնացնեն, արիստոկրատիան պետք է այնպես ցույց տար, թե ինքն իբր այլևս իր սեփական շահերի մասին չի հոգում և կազմում է իր մեղադրական ակտը բուրժուազիայի դեմ միայն շահագործվող բանվոր դասակարգի շահերի համար: Նա բավականություն էր ստանում նրանով, որ իր նոր տիրակալի վրա պարսավազրեր էր հորինում և նրա ականջին քիչ թե շատ շարագուշակ մարգարեություններ շնջում:

Այսպես առաջ եկավ ֆեոդալական սոցիալիզմը—կիսով չափ թաղման երգ, կիսով չափ պարսավազիր, կիսով չափ անցյալի արձագանք, կիսով չափ ապագայի սպառնալիք, որը մերթ բուրժուազիայի բուն սիրտն էր խոցում իր դառը, սրամիտ, կծու դատավճռով, բայց որը միշտ ծիծաղելի տպավորություն էր թողնում ժամանակակից պատմության ընթացքն ըմբռնելու իր կատարյալ անընդունակությամբ:

Արիստոկրատիան թափահարում էր պրոլետարիատի մուրացկանի պարկը իբրև դրոշ, որպեսզի ժողովրդին իր հետևից տանի: Բայց ամեն անգամ, երբ ժողովուրդը հետևում էր նրան, նրա հետևին նկատում էր հին ֆեոդալական գերբերը և փախչում էր բարձրաձայն ու անհարգալից քրքիջով:

Այս կատակերգության խաղով զբաղվում էր ֆրանսիական լեգիտիմիստների մի մասը և «Երիտասարդ Անգլիան»*:

1 Նկատի է առնված ո՛չ թե 1660—1689 թթ. անգլիական ռեստավրացիան, այլ 1814—1830 թթ. ֆրանսիական ռեստավրացիան: (1888 թ. անգլերեն հրատարակության էնգելսի ծանոթագրությունը:)

* Լեգիտիմիստներ — ազնվական-հողատերերի, Բուրբոնների դինաստիայի վերականգնման կողմնակիցների պարտիան էր: «Երիտասարդ Անգլիա» — անգլիական արիստոկրատների, քաղաքական գործիչների և գրականագետների մտավորապես 1842 թվին կազմված մի խմբակ, որը հարում էր պահպանողական պարտիային: Նրա աչքի ընկնող ներկայացուցիչներն էին՝ Դիզրայլին, Քոմաս Կարլայլը և ուրիշներ: Խմբ.

Եթե ֆեոդալներն ապացուցում են, որ իրենց շահագործման եղանակն այլ տեսակի է եղել, քան բուրժուական շահագործումը, ապա նրանք մոռանում են միայն, որ նրանք շահագործում էին բոլորովին ուրիշ՝ այժմ արդեն իրենց դարն ապրած հանգամանքներում և պայմաններում: Եթե նրանք մատնանշում են, թե իրենց տիրապետության ժամանակ արդի պրոլետարիատը գոյություն չուներ, ապա նրանք մոռանում են, որ արդի բուրժուազիան հենց նրանց հասարակարգի անհրաժեշտ պտուղն էր:

Սակայն նրանք այնքան քիչ են թաքցնում իրենց քննադատության ռեակցիոն բնույթը, որ բուրժուազիայի դեմ նրանց հարուցած գլխավոր մեղադրանքը հենց այն բանի մեջ է, որ սրա տիրապետության ժամանակ զարգանում է մի դասակարգ, որը հօգ է ցնդեցնելու ամբողջ հին հասարակարգը:

Նրանք բուրժուազիային ավելի շատ կշտամբում են նրա համար, որ նա ռևոլյուցիոն պրոլետարիատ է ծնում, քան նրա համար, որ նա առհասարակ պրոլետարիատ է ծնում:

Այդ պատճառով էլ նրանք քաղաքական պրակտիկայում մասնակցում են բանվոր դասակարգի դեմ ուղղված բոլոր բռնի միջոցառումներին, իսկ առօրյա կյանքում, հակառակ իրենց ամբողջ փբուն ֆրագաբանությանը, նրանք բաց չեն թողնում ոչ մի առիթ ոսկե խնձորներ* հավաքելու և հավատարմությունը, սերը, պատիվը փոխանակելու ոչխարի բրդի, ճակնդեղի և օղու առևտրից ստացած օգուտի հետ:

Ինչպես որ տերտերն է միշտ ֆեոդալի հետ ձեռք-ձեռքի տված ընթացել, այնպես էլ տերտերական սոցիալիզմը ֆեոդալական սոցիալիզմի հետ ընթանում է ձեռք-ձեռքի տված:

* 1888 թ. անգլերեն հրատարակության մեջ «ոսկե խնձորներ» բառերից հետո դրված է՝ «որոնք թափվում են արդյունաբերության ծառից»: Խմբ.

1 Դա վերաբերում է գլխավորապես Գերմանիային, որտեղ հողային արիստոկրատիան ու յունկերությունն իրենց հողերի մեծ մասի վրա տնտեսություն են վարում իրենց սեփական հաշվին՝ կառավարիչների միջոցով, և բացի այդ, հանդիսանում են շաքար-ճակնդեղի և օղեթորման գործարանների խոշոր սեփականատերեր: Ավելի հարուստ անգլիական արիստոկրատները դեռևս այդ աստիճանին չեն հասել, բայց նրանք էլ գիտեն, թե ինչպես կարելի է հատուցել ռենտայի անկումը՝ արամադրելով իրենց անունը քիչ թե շատ կասկածելի բաժնետիրական ընկերությունների հիմնադիրներին: (1888 թ. անգլերեն հրատարակության էնգելսի ծանոթագրությունը:)

Չկա ոչինչ ավելի դյուրին, քան քրիստոնեական ասկետիզմին սոցիալիստական երանգավորում տալը: Մի՞թե քրիստոնեությունը չի կռվել նույնպես մասնավոր սեփականության դեմ, ամուսնութան դեմ, պետության դեմ: Մի՞թե դրա փոխարեն նա չի քարոզել բարեգործություն և աղքատություն, ամուրիություն և մարմնասպանություն, վանական կյանք և եկեղեցի: Քրիստոնեական սոցիալիզմը սուրբ շուր է միայն, որով տերտերը ցողում է արիստոկրատի դայրուվը:

բ) Մանրութուական սոցիալիզմ

Ճեղգալական արիստոկրատիան բուրժուազիայի տապալած միակ դասակարգը չէ, որի կենսապայմանները ժամանակակից բուրժուական հասարակության մեջ վատթարացել են և վերացել: Քաղաքացիների միջնադարյան դասը և մանր գյուղացիների դասը ժամանակակից բուրժուազիայի նախորդներն են եղել: Արդյունաբերական և առևտրական տեսակետից ավելի քիչ զարգացած երկրներում այդ դասակարգը մինչև այժմ էլ դեռ քարշ է տալիս իր փղձուկ գոյությունը զարգացող բուրժուազիայի կողքին:

Այն երկրներում, որտեղ զարգացել է ժամանակակից քաղաքակրթությունը, գոյացել է,— և որպես բուրժուական հասարակության լրացուցիչ մաս շարունակ նորից է գոյանում,— նոր մանր բուրժուազիա, որը տատանվում է պրոլետարիատի և բուրժուազիայի միջև: Բայց կոնկրետներից այս դասակարգին պատկանող անձերին շարունակ նետում է պրոլետարիատի շարքերը, և նրանք արդեն սկսում են տեսնել այն մոմենտի մոտեցումը, երբ իրենք խոշոր արդյունաբերության զարգացման հետ միասին բոլորովին կանհետանան իբրև ժամանակակից հասարակության ինքնուրույն մաս և առևտրի, արդյունաբերության ու հողագործության մեջ կփոխարինվեն վերակացուններով և վարձու ծառայողներով:

Այնպիսի երկրներում, ինչպես Ֆրանսիան, որտեղ գյուղացիությունը կազմում է ամբողջ բնակչության կեսից շատ ավելին, բնական էր այնպիսի գորղների հանդես գալը, որոնք կանգնելով պրոլետարիատի կողմը բուրժուազիայի դեմ, բուրժուական կարգերի իրենց քննադատության մեջ գործադրում էին մանրբուրժուական և մանրգյուղացիական շահանիշը և բանվորների գործը պաշտպա-

նում էին մանրբուրժուական տեսակետից: Այսպես ծագեց մանրբուրժուական սոցիալիզմը: Միամոնդին այս տեսակ գրականության պարագլուխն է ո՛չ միայն Ֆրանսիայում, այլ նաև Անգլիայում:

Այս սոցիալիզմը հիանալի կերպով կարողացել է նկատել ժամանակակից արտադրական հարաբերությունների հակասությունները: Նա մերկացրել է տնտեսագետների կեղծավոր ջատագովությունը: Նա անհերքելիորեն ապացուցել է մեքենայական արտադրության ու աշխատանքի բաժանման կործանարար ազդեցությունը, կապիտալների և հողատիրության համակենտրոնացումը, գերարտադրությունը, ձգնաժամերը, մանր բուրժուականների և գյուղացիների անխուսափելի կործանումը, պրոլետարիատի աղքատությունը, արտադրության անարխիան, հարստության բաշխման աղաղակող անհավասարությունը, կործանիչ արդյունաբերական պատերազմն ազգերի միջև, հին բարբերի, հին ընտանեկան հարաբերությունների և հին ազգությունների քայքայումը:

Բայց ըստ իր դրական բովանդակության՝ այս սոցիալիզմը ձգտում է կա՛մ վերականգնել արտադրության ու փոխանակության հին միջոցները, իսկ դրանց հետ միասին նաև սեփականության հին հարաբերություններն ու հին հասարակությունը, կա՛մ ձգտում է արտադրության ու փոխանակության ժամանակակից միջոցները բռնութամբ դարձյալ իցկել սեփականատիրական հին հարաբերությունների շրջանակների մեջ, հարաբերություններ, որ նրանք արդեն պայթեցրել են և որոնք անհրաժեշտորեն պետք է պայթեցվեն: Երկու դեպքում էլ նա միաժամանակ և՛ ռեակցիոն է, և՛ սոսոպիական:

Արդյունաբերության համաբարային կազմակերպություն և նահապետական գյուղատնտեսություն — ահա նրա վերջին խոսքը:

Իր հետագա զարգացման ընթացքում այս ուղղությունը երկշուս փնթփնթոցի վերածվեց*:

* 1888 թ. անգլերեն հասարակության մեջ «Իր հետագա զարգացման ընթացքում այս ուղղությունը երկշուս փնթփնթոցի վերածվեց» բառերի փոխարեն տպված է՝ «վերջ ի վերջո, երբ անհերքելի պատմական փաստերը հարկադրեցին շքանալ պատրանքների զմայլեցուցիչ ներգործության բոլոր հետքերին, սոցիալիզմի այս ձևը խղձուկ փնթփնթոցի վերածվեց»: Խմբ.

գ) Գերմանական կամ «ճշմարիտ» սոցիալիզմ

Յրանսիայի սոցիալիստական և կոմունիստական գրականությունը, որ ծագել է տիրապետող բուրժուազիայի ճնշման տակ և հանդիսանում է այդ տիրապետության դեմ մղվող պայքարի գրական արտահայտությունը, Գերմանիա փոխադրվեց այնպիսի մի ժամանակ, երբ բուրժուազիան այնտեղ հենց նոր էր սկսել իր պայքարը ֆեոդալական արքայազնի դեմ:

Գերմանական փիլիսոփաները, կիսափիլիսոփաները և գեղեցիկ ֆրազի սիրահարներն ազահույժամբ կառչեցին այս գրականությանը, մոռանալով միայն, որ այս երկերը Յրանսիայից Գերմանիա փոխադրելով՝ միաժամանակ ֆրանսիական կենսապայմաններն էլ հետը այնտեղ չեն փոխադրվել: Գերմանական պայմաններում ֆրանսիական գրականությունը կորցրեց ամեն անմիջական գործնական նշանակություն և զուտ գրական հոսանքի տեսք ընդունեց: Այն պետք է թվար պարզապես պարասպ խորհրդածություն ճշմարիտ հասարակության մասին*, մարդկային էության իրականացման մասին: Այսպես, ֆրանսիական առաջին ռեոլուցիայի պահանջները XVIII դարի գերմանական փիլիսոփաների համար իմաստ ունեին միայն որպես «գործնական բանականություն» պահանջ առհասարակ, իսկ ֆրանսիական ռեոլուցիոն բուրժուազիայի կամքի արտահայտությունները նրանց աչքում ունեին զուտ կամքի օրենքների նշանակություն, կամքի, ինչպիսին այն պետք է լինի, ճշմարիտ մարդկային կամքի:

Գերմանական գրողների ամբողջ աշխատանքը բացառապես այն էր, որ ֆրանսիական նոր իդեաները հաշտեցնեն իրենց հին փիլիսոփայական խղճի հետ, կամ, ավելի ճիշտ, այն էր, որ յուրացնեն ֆրանսիական իդեաներն իրենց փիլիսոփայական տեսակետից:

Այդ յուրացումը տեղի ունեցավ ճիշտ այնպես, ինչպես առհասարակ յուրացում են օտար լեզուն թարգմանության միջոցով:

Հայտնի է, որ հին հեթանոսական ժամանակների կլասիկ երկերը բովանդակով ձեռագրերի տեքստերի վրա վանականները գրում

* Հետագա հրատարակություններում, սկսած 1872 թվականի գերմաներեն հրատարակությունից, «ճշմարիտ հասարակության մասին» բառերը չկան: Խմբ.

էին կաթոլիկ սրբերի անհեթեթ կենսագրությունները: Գերմանական գրողները ֆրանսիական պիդ զրականության հետ բուրժուական հակառակ կերպով վարվեցին: Յրանսիական բնագրի մեջ նրանք խցկեցին իրենց փիլիսոփայական ցնդաբանությունները: Օրինակ՝ փողային հարաբերությունների ֆրանսիական քննադատության փոխարեն նրանք գրեցին «մարդկային էության օտարումը»: բուրժուական պետության ֆրանսիական քննադատության փոխարեն՝ «վերացական-ճնդհանուրի տիրապետության վերացումը» և այլն:

Յրանսիական թեորիաների տեղ իրենց փիլիսոփայական ֆրազեոլոգիայի այդ խցկումը նրանք մկրտում էին «գործողության փիլիսոփայություն», «ճշմարիտ սոցիալիզմ», «սոցիալիզմի գերմանական գիտություն», «սոցիալիզմի փիլիսոփայական հիմնավորում» և այլ անուններով:

Յրանսիական սոցիալիստական-կոմունիստական գրականությունը, այդպիսով, կատարելապես ամորձատվել էր: Եվ որովհետև գերմանացու ձեռքում նա դադարեց մի դասակարգի պայքարը մյուսի դեմ արտահայտելուց, ապա գերմանացին համոզված էր, թե ինքը «ֆրանսիական միակողմանիությունից» վեր է բարձրացել, թե ինքը պաշտպանում է ճշմարիտ պահանջմունքների տեղ ճշմարտության պահանջը, իսկ պրոլետարիատի շահերի տեղ՝ մարդկային էության շահերը, ընդհանրապես մարդու շահերը, մարդու, որը ոչ մի դասակարգի չի պատկանում, և առհասարակ գոյություն ունի ոչ թե իրականության մեջ, այլ փիլիսոփայական երևակայության մշուշապատ երկնքում:

Այդ գերմանական սոցիալիզմը, որն իր անճարակ աշակերտական մարդանքներն այնքան լուրջ և կարևոր էր համարում և նրանց մասին այնպես աղմկալից էր շեփորում, հետզհետև կորցրեց իր բժախնդիր անմեղությունը:

Գերմանական, առանձնապես պրոտական բուրժուազիայի պայքարը ֆեոդալների և բացարձակ միապետության դեմ, մի խոսքով՝ լիբերալ շարժումը, ավելի ու ավելի լուրջ էր դառնում:

Այսպիսով, «ճշմարիտ» սոցիալիզմին ցանկալի առիթ ներկայացավ քաղաքական շարժմանը հակադրելու սոցիալիստական պահանջներ, ավանդական նգովքի ենթարկելու լիբերալիզմը, ներկայացուցչական պետությունը, բուրժուական կոնկուրենցիան, մամուլի բուրժուական ազատությունը, բուրժուական իրավունքը, բուր-

ժուական ազատությունն ու հավասարությունը և ժողովրդական մասսային քարոզելու, որ նա այս բուրժուական շարժումից ոչինչ չի կարող շահել, այլ, ընդհակառակը, սխալ է անում ամեն ինչ կորցնելու: Գերմանական սոցիալիզմը շափազանց տեղին մոռանում էր, որ Ֆրանսիական քննադատությունը, որի խղճով արձագանքն էր ինքը, ենթադրում էր արդի բուրժուական հասարակությունը կյանքի նրան համապատասխանող նյութական պայմաններով և համապատասխան քաղաքական կոնստիտուցիայով, այսինքն՝ հենց այն բոլոր նախադրյալները, որոնց նվաճելու մասին Գերմանիայում դեռ միայն խոսվում էր:

Գերմանական բացարձակ կառավարությունների համար՝ տերտերների, դպրոցական վարժապետների, քարացած յունկերների և բյուրոկրատների իրենց շքախմբով, «ճշմարիտ» սոցիալիզմը ծառայում էր իբրև ձեռք ընկած հարմար խրտվիլակ սպառնադին հարձակվող բուրժուազիայի դեմ:

Նա քաղցրավուն լրացումն էր մտրակի դառն հարվածների և հրացանի գնդակների, որոնցով այդ կառավարությունները ճնշում էին գերմանական բանվորների ապստամբությունները:

Եթե «ճշմարիտ» սոցիալիզմն այդպիսով կառավարությունների ձեռքին դառնում էր զենք գերմանական բուրժուազիայի դեմ, ապա նա անմիջականորեն ևս ծառայում էր որպես սեպտիկ շահերի, գերմանական քաղքենիության* շահերի արտահայտություն: Գերմանիայում գոյություն ունեցող կարգի բուն հասարակական հիմքը կազմում է մանր բուրժուազիան, որ ժառանգություն էր մնացել XVI դարից և այնուհետև այս կամ այն ձևով միշտ նորից ու նորից հանդես է գալիս:

Նրա պահպանումը հավասարազոր է Գերմանիայում գոյություն ունեցող իրակարգի պահպանմանը: Բուրժուազիայի արդյունաբերական և քաղաքական տիրապետությունից նա սարսափով սպասում է իր հաստատ կործանումը, մի կողմից՝ կապիտալի համակենտրոնացման հետևանքով, մյուս կողմից՝ ռեալիտարիստի պրոլետարիատի աճման հետևանքով: Նրան թվում էր, թե «ճշմարիտ» սոցիալիզմը տարածվում էր վարակի պես:

* 1888 թ. անգլերեն հրատարակության մեջ «ճշմարիտ» սոցիալիզմի համարվածում «գերմանական քաղքենիություն», «գերմանական քաղքենի» արտահայտությունների փոխարեն գործ են ածված՝ «գերմանական ֆիլիստերներ», «գերմանական մանրբուրժուական ֆիլիստեր» արտահայտությունները: Խմբ.

Մտահայեցողական ուստայնից հյուսված, պերճախոսության երփներանգ ծաղիկներով ասեղնագործված, քաղցրավուն խանդաղատանքի արցունքով տոգորված այս միստիկ պատմուճանը, որով գերմանական սոցիալիստները ծածկում էին իրենց մի գույգ նիհար «հավիտենական ճշմարտությունները», միայն ավելացնում էր նրանց ապրանքի սպառումն այդ հասարակության մեջ:

Իր կողմից գերմանական սոցիալիզմը հետզհետե ավելի էր բարձրանում այդ քաղքենիության փրուն ներկայացուցիչը լինելու իր կոշտը:

Նա գերմանական ազգը հռչակեց իբրև օրինակելի ազգ, իսկ գերմանական քաղքենուն՝ մարդու օրինակ: Նրա ամեն մի ստորույթյանը նա վերագրում էր խորհրդավոր, վսեմ սոցիալիստական իմաստ, որ նրան դարձնում էր ինչ-որ ինքն իրեն բոլորովին հակադիր մի բան: Մինչև վերջը հետևողական լինելով՝ նա բացահայտորեն դուրս էր գալիս կոմունիզմի «կոպիտ-կործանարար» ուղղության դեմ և հռչակեց, թե նա ինքն իր վեճ անաչառությամբ բարձր է կանգնած ամեն մի դասակարգային պայքարից: Շատ քիչ բացառությամբ այն ամենը, ինչ Գերմանիայում որպես իբր թե սոցիալիստական և կոմունիստական երկեր շրջանառության մեջ է գտնվում, պատկանում է այս կեղտոտ, ապականող գրականությանը:

2. Պ Ա Հ Պ Ա Ն Ո Ղ Ա Վ Ա Ն Կ Ա Մ
Բ Ո Ւ Ր Ժ Ո Ւ Ա Վ Ա Ն Ս Ո Ց Ի Ա Ն Ի Ձ Մ

Բուրժուազիայի որոշ մասը ցանկանում է հասարակական ախտերը բուժել նրա համար, որպեսզի ամրապնդի բուրժուական հասարակության գոյությունը:

Այդպիսիք են տնտեսագետները, ֆիլանտրոպները, հումանիզմի եռանդուն պաշտպանները, աշխատավոր դասակարգերի բարօրության հոգատարները, բարեգործության կազմակերպիչները, կենդանիներին հովանավորող ընկերությունների անդամները, զգաս-

1 1848 թ. ռեալիտարիստ փոթորիկը սրբեց-տարավ այս ամբողջ նողկալի ուղղությունը և նրա կողմերից խլեց սոցիալիզմով սպեկուլացիա անելու տրամադրությունը: Այս ուղղության գլխավոր ներկայացուցիչն ու կլասիկ տիպը պ. Կարլ Գրյունն է: (1890 թվականի գերմաներեն հրատարակության էնգելսի ծանոթագրությունը):

տության ընկերությունների հիմնադիրները, ամենաբազմազան տեսակի ծանծաղամիտ բարենորոգիչները: Այս բուրժուական սոցիալիզմը մշակվել, նույնիսկ ամբողջ սիստեմների է վերածվել:

Իբրև օրինակ բերենք Պրուդոնի «Աղքատության փիլիսոփայությունը»:

Բուրժուա-սոցիալիստներն ուզում են պահպանել ժամանակակից հասարակության գոյությունը պայմանները, բայց առանց դրանցից անխուսափելիորեն բխող պայքարի ու վտանգների: Նրանք ուզում են պահպանել ժամանակակից հասարակությունը, սակայն առանց այն տարրերի, որոնք ուղղուցիտնացնում ու քայքայում են այն: Նրանք կկամենային ունենալ բուրժուազիա՝ առանց պրոլետարիատի: Այն աշխարհը, որում իշխում է բուրժուազիան, իհարկե, նրան թվում է աշխարհներից ամենալավը: Բուրժուական սոցիալիզմն այս մխիթարական պատկերացումը մշակում, վեր է ածում շատ թե քիչ ամբողջական սիստեմի: Հրավիրելով պրոլետարիատին կենսագործելու իր սիստեմը և նոր Երուսաղեմ մտնելու՝ նա ըստ էության միայն պահանջում է, որ պրոլետարիատը մնա այժմյան հասարակության մեջ, բայց մի կողմ նետի իր այն պատկերացումը, թե այդ հասարակությունն ինչ-որ ատելի բան է:

Այս սոցիալիզմի մյուս, ավելի պակաս սիստեմատիկ, բայց ավելի գործնական ձևը ձգտում էր այն բանին, որպեսզի բանվոր դասակարգին բացասական վերաբերմունք ներշնչեր դեպի ամեն տեսակի ուղղուցիտն շարժում, ապացուցելով, թե նրան կարող է օգտակար լինել ո՛չ թե այս կամ այն քաղաքական վերափոխումը, այլ միայն կյանքի նյութական պայմանների, տնտեսական հարաբերությունների փոփոխությունը: Սակայն կյանքի նյութական պայմանների փոփոխությունն ասելով այս սոցիալիզմը հասկանում է բնավ ոչ բուրժուական արտադրական հարաբերությունների ոչնչացում, որ միայն ուղղուցիտն ճանապարհով կարելի է իրագործել, այլ վարչական բարելավումներ, որոնք կենսագործվում են այդ արտադրական հարաբերությունների հողի վրա, հետևաբար ոչ մի փոփոխություն չեն մտցնում կապիտալի և վարձու աշխատանքի հարաբերությունների մեջ, իսկ լավագույն դեպքում միայն կրճատում են բուրժուազիայի համար նրա տիրապետության ծախսերը և պարզեցնում են նրա պետական տնտեսությունը:

Բուրժուական սոցիալիզմը իր ամենապատշաճ արտահայտու-

թյունը գտնում է միայն այն ժամանակ, երբ վերածվում է հասարակ հեռտորական դարձվածքի:

Ազատ առևտուր հօգուտ բանվոր դասակարգի, հովանավորող մաքսեր հօգուտ բանվոր դասակարգի, մենախուց բանտեր հօգուտ բանվոր դասակարգի—այն բուրժուական սոցիալիզմի վերջին, միակ անկեղծորեն ասած խոսքը:

Բուրժուազիայի սոցիալիզմի էությունն հենց այն է, որ նա պնդում է, թե բուրժուան բուրժուա է՝ հօգուտ բանվոր դասակարգի:

3. Ք Ն Ն Ա Դ Ա Տ Ա Կ Ա Ն-Ո Ւ Տ Ո Պ Ի Ա Կ Ա Ն
Ս Ո Ց Ի Ա Լ Ի Ջ Մ Ե Վ Կ Ո Մ Ո Ւ Ն Ի Ջ Մ

Մենք այստեղ չենք խոսում այն գրականության մասին, որը նոր ժամանակի բոլոր մեծ ուղղուցիտներում արտահայտել է պրոլետարիատի պահանջները (Բաբշոֆի երկերը և այլն):

Պրոլետարիատի առաջին փորձերը՝ անմիջականորեն կենսագործելու իր սեփական դասակարգային շահերն ընդհանուր հողմունքի ժամանակ, ֆեոդալական հասարակության տապալման ժամանակաշրջանում, անխուսափելիորեն խորտակվեցին հենց պրոլետարիատի իր անզարգացածության հետևանքով, ինչպես նաև նրա: ազատագրման նյութական պայմանների բացակայության հետևանքով, որովհետև այդ պայմանները միայն բուրժուական դարաշրջանի արդյունք են: Պրոլետարիատի այս առաջին շարժումներին ուղեկցող ուղղուցիտն գրականությունն իր բովանդակությամբ անխուսափելիորեն ձեակցիտն է: Նա քարոզում է ընդհանուր ասելատիզմ և գոհհիկ հավասարություն:

Բուն սոցիալիստական և կոմունիստական սիստեմները, Սեն-Սիմոնի, Ֆուրյեի, Օուենի և մյուսների սիստեմները, առաջանում են պրոլետարիատի և բուրժուազիայի պայքարի առաջին, անզարգացած շրջանում, որը մենք նկարագրեցինք վերևում (տե՛ս «Բուրժուազիա և պրոլետարիատ»):

Այս սիստեմների հայտնագործողները, ճիշտ է, տեսնում են դասակարգերի հակադրությունը, ինչպես նաև հենց տիրող հասարակության ներսում գտնվող քայքայիչ տարրերի գործողությունը: Բայց նրանք պրոլետարիատի կողմում չեն տեսնում ոչ մի պատմական ինքնագործունեություն, նրան հատուկ քաղաքական ոչ մի շարժում:

РУССКАЯ СОЦИАЛЬНО-РЕВОЛЮЦИОННАЯ БИБЛИОТЕКА

Книга Третья

МАНИФЕСТЪ

КОММУНИСТИЧЕСКОЙ ПАРТИИ

Карла Маркса и Фр. Энгельса

ПЕРЕВОДЪ СЪ НѢМЕЦКАГО ИЗДАНІЯ 1872.

СЪ ПРЕДИСЛОВІЕМЪ АВТОРОВЪ

ЖЕНЕВА

Вольная Русская Типография

1882

«Կոմունիստական պարտիայի մանիֆեստի» ռուսերեն հրատարակության տիպոգրաֆերը

Քանի որ դասակարգային անտագոնիզմի զարգացումը ձեռք-
ձեռքի է ընթանում արդյունաբերության զարգացման հետ, ապա
նրանք ճիշտ նույնպես էլ դեռ չեն կարող գտնել պրոլետարիատի
ազատագրման նյութական պայմանները և փնտրում են այնպիսի
սոցիալական գիտություն, այնպիսի սոցիալական օրենքներ, որոնք
ստեղծեին այդ պայմանները:

Հասարակական գործունեության տեղը պետք է բռնի նրանց
անձնական հնարագիտական գործունեությունը, ազատագրման
պատմական պայմանների տեղը՝ ֆանտաստիկական պայմանները,
պրոլետարիատի՝ որպես դասակարգի աստիճանաբար առաջադիմող
կազմակերպության տեղը՝ հասարակության կազմակերպությունն
ըստ նրանց հորինած դեղատոմսի: Ամբողջ աշխարհի հետագա
պատմությունը նրանց համար հանգում է իրենց հասարակական
պլանների պրոպագանդային և գործնական իրականացմանը:

Ճիշտ է, նրանք գիտակցում են, որ իրենց այս պլաններով
պաշտպանում են զլխավորապես բանվոր դասակարգի՝ որպես ամե-
նից ավելի տառապող դասակարգի շահերը: Միայն որպես այդպի-
սի ամենից ավելի տառապող դասակարգ էլ պրոլետարիատը գո-
յություն ունի նրանց համար:

Սակայն դասակարգային պայքարի շարգացած ձևը, ինչպես և
նրանց սեփական դրությունը կյանքում հասցնում են այն բանին,
որ նրանք կարծում են, թե իրենք բարձր են կանգնած այդ դասա-
կարգային անտագոնիզմից: Նրանք ցանկանում են բարելավել հա-
սարակության բոլոր անդամների, նույնիսկ լավագույն պայման-
ներում գտնվողների դրությունը: Այդ պատճառով էլ նրանք շարու-
նակ դիմում են անխտիր ամբողջ հասարակությանը և նույնիսկ
առավելապես տիրող դասակարգին: Նրանց կարծիքով բավական է
միայն իրենց սիստեմը հասկանալ՝ ընդունելու համար, թե դա
հնարավոր հասարակություններից ամենալավի ամենալավ պլանն է:

Այդ պատճառով էլ նրանք ժխտում են ամեն մի քաղաքական
և մանավանդ ամեն մի ուսուցիչ գործողություն. նրանք ցան-
կանում են հասնել իրենց նպատակին խաղաղ ճանապարհով և
ձգնում են մանր և, իհարկե, անհաջող փորձերով, օրինակի ուժով
ուղի հարթել նոր հասարակական ավետարանի համար:

Ապագա հասարակության այս ֆանտաստիկ նկարագրությունը
ծագում է այն ժամանակ, երբ պրոլետարիատը դեռ շատ անգար-

գացած վիճակում է գտնվում և այդ պատճառով էլ իր սեփական դրուժյունը պատկերացնում է դեռ ֆանտաստիկ կերպով, այն ծնունդ է առնում պրոլետարիատի՝ նախազգացումներով լի առաջին ձգտումից դեպի հասարակության ընդհանուր վերափոխումը:

Բայց այս սոցիալիստական և կոմունիստական երկերում քարոնակվում են նաև քննադատական տարրեր: Այս երկերը հարձակվում են գոյություն ունեցող հասարակության բոլոր հիմքերի վրա: Ուստի նրանք վերին աստիճանի արժեքավոր նյութ են տվել բանվորներին լուսավորելու համար: Ապագա հասարակության վերաբերյալ նրանց դրական եզրակացությունները, օրինակ՝ գյուղի և քաղաքի հակադրության ոչնչացումը, ընտանիքի, մասնավոր հարստացման, վարձու աշխատանքի ոչնչացումը, հասարակական ներդաշնակության հոշակումը, պետության վերածումը արտադրության հասարակ կառավարման— այս բոլոր դրույթներն արտահայտում են միայն դասակարգային այն հակասության վերացման անհրաժեշտությունը, որ դեռ նոր էր սկսում զարգանալ և որը նրանց հայտնի էր լոկ իր նախնական անձև անորոշությամբ: Այդ պատճառով էլ այդ դրույթները դեռ բոլորովին ուտոպիական բնույթ ունեն:

Քննադատական-ուտոպիական սոցիալիզմի և կոմունիզմի նշանակությունը հակառակ հարաբերական է պատմական զարգացմանը: Ինչ չափով որ դասակարգերի պայքարը զարգանում է և հետզհետե ավելի ու ավելի որոշ ձևեր է ստանում, այն չափով էլ այդ պայքարից բարձրանալու ֆանտաստիկ ձգտումը, այս ֆանտաստիկ-բացասական վերաբերմունքը դեպի այդ պայքարը զրկվում է ամեն մի գործնական իմաստից և ամեն մի թեորիական արդարացումից: Այդ պատճառով էլ եթե այս սխտեմների հիմնագիրները շատ կողմերով ուղղուցիտն էին, ապա նրանց աշակերտները միշտ ուսուցիտն աղանդներ են կազմում: Սրանք ամուր կառուցում են իրենց ուսուցիչների հին հայացքներին՝ առանց նկատի առնելու պրոլետարիատի հետագա պատմական զարգացումը: Ուստի նրանք հետևողականորեն աշխատում են դարձյալ բթացնել դասակարգային պայքարը և հաշտեցնել հակադրությունները: Նրանք դեռ շարունակում են երազել իրենց հասարակական ուտոպիաները փորձերի միջոցով իրականացնելու մասին, առանձին ֆալանստերներ հիմնադրելու մասին, ներքին գաղութներ [«Home-colonies»]

հիմնելու մասին, փոքրիկ Իկարիայի՝—նոր Երուսաղեմի այս գրպանային հրատարակության—կառուցման մասին, և այս բոլոր օղային ամբողջների կառուցման համար ստիպված են դիմել բուրժուական սրտերի ու փողային քսակների մարդասիրությանը: Նրանք հետզհետե ընկնում են վերը նկարագրված ուսուցիտն կամ պահպանողական սոցիալիստների կատեգորիան, նրանցից տարբերվելով միայն ավելի սխտեմատիկ բժախնդրությամբ և իրենց սոցիալական գիտության հրաշագործ զորության մոլեռանդ հավատով:

Ահա թե ինչու են նրանք անողորմաբար դուրս գալիս բանվորների ամեն մի քաղաքական շարժման դեմ, որը, նրանց կարծիքով, առաջ է գալիս միայն կույր անհավատությունից դեպի նոր ավետարանը:

Օուենիստներն Անգլիայում և ֆուրյերիստները Ֆրանսիայում հանդես են գալիս—առաջինները՝ շարտիստների դեմ, երկրորդները՝ ռեֆորմիստների դեմ*: